

DUAL TA'LIMDA BO'LAJAK TURIZM MUTAXASSISLARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Mamatova Nasiba Asatullayevna

Samarqand davlat chet tillar instituti tadqiqotchisi

n65695977@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada dual ta'lim sharoitida bo'lajak turizm mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish masalasi yoritilgan. Turizm sohasida kechayotgan raqamli o'zgarishlar mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligiga yangi talablarni qo'yayotgani, shu sababli oliy ta'limdagi nazariy tayyorgarlikni real ish jarayoni bilan yanada yaqinlashtirish zarurligi asoslangan. Dual ta'limning ta'lim muassasasi va turizm korxonasi o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlash imkoniyatlari LMS platformalari, elektron portfolio, virtual simulyatsiyalar, raqamli baholash va sun'iy intellekt vositalari bilan bog'liq holda tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga shunchaki joriy etish emas, balki ularni aniq kasbiy vazifa va kompetensiyalar bilan bog'lash zarurligiga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, nazariy tayyorgarlik, raqamli modellashtirish, real kasbiy faoliyat, mentorlik, refleksiya va kompleks baholashni o'zaro bog'lovchi metodik yondashuv taklif etilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, turizm ta'limi, kasbiy kompetensiya, raqamli texnologiyalar, raqamli kompetensiya, ish joyida o'qitish, elektron portfolio, virtual simulyatsiya, mentorlik, sun'iy intellekt.

Abstract: This article examines the possibilities of developing the professional competencies of future tourism specialists through digital technologies within a dual education environment. It argues that the ongoing digital transformation of the tourism industry is changing the requirements for professional training and increasing the need to connect university-based theoretical education more closely with real workplace practice. Particular attention is paid to the use of learning management systems, electronic portfolios, virtual simulations, digital assessment tools and artificial intelligence in strengthening cooperation between higher education institutions and tourism enterprises. The article emphasizes that the educational value of digital technologies depends not on their mere introduction into the learning process, but on their purposeful integration with specific professional tasks and competencies. A methodological sequence combining theoretical preparation, digital modelling, real professional activity, mentoring, reflection and

comprehensive assessment is proposed as a possible framework for the professional development of future tourism specialists.

Keywords: *dual education, tourism education, professional competence, digital technologies, digital competence, work-based learning, electronic portfolio, virtual simulation, mentoring, artificial intelligence.*

Kirish. Turizm bugungi kunda raqamli texnologiyalar eng tez kirib borayotgan xizmat ko‘rsatish sohalaridan biridir. Sayohatni rejalashtirishdan boshlab mehmonxonani band qilish, avia chipta xarid qilish, sayyohlik yo‘nalish tanlash, to‘lovlarni amalga oshirish, mijozlar bilan muloqot qilish va xizmat sifati bo‘yicha fikr-mulohazalarni o‘rganishgacha bo‘lgan jarayonlarning katta qismi raqamli muhitda amalga oshirilmoqda. Tabiiyki, sohadagi bunday o‘zgarishlar turizm mutaxassislarini tayyorlash mazmuniga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Bugungi turizm mutaxassisi faqat sayyohlik resurslar, mehmonxona xo‘jaligi yoki ekskursiya xizmatlari haqida nazariy bilimga ega bo‘lishi bilan cheklanib qololmaydi. U real mijoz bilan ishlashi, o‘zgaruvchan vaziyatda tezkor qaror qabul qilishi, axborotni saralashi, turli raqamli tizimlar bilan ishlashi, xizmatni mijoz ehtiyojiga moslashtirishi hamda jamoa va hamkor tashkilotlar bilan samarali muloqot olib borishi kerak. Shuning uchun turizm yo‘nalishida mutaxassis tayyorlashda “nimani biladi?” degan savol bilan birga “bilganini hayotiy ish sharoitida qanday qo‘llay oladi?” degan savol ham asosiy mezonga aylanmoqda.

Aynan shu nuqtada dual ta‘limning imkoniyatlari alohida ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunining 17-moddasida dual ta‘lim nazariy qismi ta‘lim tashkilotida, amaliy qismi esa ta‘lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladigan ta‘lim shakli sifatida belgilangan [1]. Demak, dual ta‘limning mohiyatida nazariya va amaliyotni ikki alohida jarayon sifatida emas, balki bir-birini to‘ldiradigan yagona kasbiy tayyorgarlik jarayoni sifatida tashkil etish g‘oyasi mavjud.

O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimi uchun mazkur yo‘nalish 2025-yil 16-yanvardagi Vazirlar Mahkamasining 14-son “Oliy ta‘lim tizimida dual ta‘limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bilan yanada aniq huquqiy va tashkiliy asosga ega bo‘ldi. Qarorga ilova qilingan Nizomda dual ta‘limning nazariy qismi oliy ta‘lim tashkilotida, amaliy qismi korxonada o‘tkazilishi, oliy ta‘lim tashkiloti, korxona va talaba o‘rtasida uch tomonlama hamkorlik yo‘lga qo‘yilishi hamda korxona tomonidan amaliyot rahbari — ustoz birlashtirilishi belgilangan [2].

Bu holat ayniqsa, turizm sohasi uchun dolzarbdir. Chunki turizm sohasidagi kasblarning katta qismi bevosita odamlar, xizmat ko‘rsatish muhiti va real ish vaziyatlari bilan bog‘liq. Mehmonxona administratori, turagent, gid, turizm menejeri yoki sayyohlik mahsulotni

shakllantiruvchi mutaxassisning kasbiy mahoratini faqat auditoriyada shakllantirish qiyin. Talaba nazariy bilimni real ish sharoitida sinab ko‘rish, xatoga yo‘l qo‘yishi, mentor tavsiyasini olishi, o‘z faoliyatini tahlil qilishi va keyingi vaziyatda yaxshiroq natija ko‘rsatishi kerak.

Shu bilan birga, dual ta‘limni talabani bir necha kun universitetda, qolgan kunlarini esa korxonada o‘tkazishi bilangina cheklab qo‘yish to‘g‘ri emas. Universitetdagi ta‘lim mazmuni bilan korxonadagi amaliy vazifalar bir-biridan uzilib qolsa, dual ta‘limning asosiy afzalligi yo‘qoladi. Shuning uchun mazkur ikki muhit o‘rtasida doimiy mazmun, metodik va axborot almashinuvini ta‘minlaydigan vositalar kerak. Raqamli texnologiyalarning dual ta‘limdagi o‘rni, avvalo, ana shu ehtiyoj bilan belgilanadi. Kasbiy kompetensiya tushunchasi va uning turizm mutaxassisi faoliyatidagi mazmuni

“Kasbiy kompetensiya” tushunchasidan ilmiy adabiyotlarda keng foydalanilsa-da, uni oddiy “bilim” yoki “ko‘nikma” bilan tenglashtirish mumkin emas. **Cedefop**¹ kompetensiyaning shaxsning bilim, amaliy tajriba va kasbiy, shaxsiy, ijtimoiy hamda metodik ko‘nikmalaridan ish yoki o‘qish vaziyatlarida foydalana olish qobiliyati sifatida izohlaydi [3]. Bunday yondashuv kompetensiyaning faqat kognitiv bilimlar bilan cheklamaydi; unga texnik ko‘nikmalar, ijtimoiy xususiyatlar, mas’uliyat, mustaqillik va vaziyatga mos harakat qila olish ham kiradi.

Shundan kelib chiqib, bo‘lajak turizm mutaxassisining kasbiy kompetensiyasini uning kasbiy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, xizmat ko‘rsatish madaniyati, kommunikativ qobiliyatlari, raqamli savodxonligi, muammoli vaziyatlarda yechim topa olishi va mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatining o‘zaro uyg‘unlashgan tizimi sifatida qarash mumkin.

Turizm mutaxassisining kundalik faoliyatiga nazar tashlansa, mazkur kompetensiyalar bir-biridan ajratilgan holda namoyon bo‘lmayligi ko‘rinadi. Masalan, xorijiy turist mehmonxonadagi xizmatdan norozi bo‘lib murojaat qilsa, xodimga bir vaqtning o‘zida kommunikativ kompetensiya, kasbiy bilim, xorijiy til, muammoni hal qilish qobiliyati va tegishli axborot tizimidan foydalana olish ko‘nikmasi kerak bo‘ladi. Shuning uchun ta‘lim jarayonida kompetensiyalarni alohida-alohida emas, hayotiy kasbiy vaziyatlar asosida birgalikda rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Turizm sohasidagi raqamli transformatsiya bu tizimga yana bir muhim komponent — raqamli kompetensiyaning olib kirdi. Bunda raqamli kompetensiyaning kompyuterdan yoki smartfondan foydalanishni bilish bilan cheklab bo‘lmaydi. DigComp 2.2 modelida² raqamli

¹ Cedefop — bu Yevropa Ittifoqining (YI) Kasb-hunar ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha Yevropa markazi hisoblanadi.

² DigComp 2.2 (The Digital Competence Framework for Citizens) — bu Yevropa Komissiyasining Qo‘shma tadqiqot markazi (JRC) tomonidan ishlab chiqilgan, fuqarolarning raqamli savodxonligi va kompetensiyalarini baholash hamda rivojlantirishga qaratilgan Yevropa modelidir.

kompetensiya axborot va ma'lumotlar bilan ishlash, raqamli kommunikatsiya va hamkorlik, raqamli kontent yaratish, xavfsizlik hamda raqamli muhitda muammoni hal qilish kabi beshta asosiy sohani qamrab oladi [4]. Mazkur model yangi texnologiyalar, jumladan sun'iy intellekt tizimlaridan ongli, tanqidiy va xavfsiz foydalanish bilan bog'liq bilim, ko'nikma va munosabatlarni ham o'z ichiga oladi.

Turizm sohasi nuqtai nazaridan raqamli kompetensiya yanada amaliy mazmun kasb etadi. Mutaxassis internetdagi axborotni shunchaki topib qolmasdan, uning ishonchliligini baholashi, bronlash platformalari bilan ishlashi, sayyohlik mahsulotni raqamli muhitda taqdim eta olishi, mijozlar ma'lumotlari bilan mas'uliyatli ishlashi, onlayn kommunikatsiya olib borishi va kasbiy vazifa uchun qaysi raqamli vosita maqsadga muvofiqligini tanlay olishi kerak.

A.J. Arango-Morales, A. Delgado-Cruz va A.L. Tamayo-Salcedo tomonidan 400 nafar turizm talabasi ishtirokida olib borilgan tadqiqotda professional tayyorgarlik bilan raqamli kompetensiya o'rtasidagi bog'liqlik empirik jihatdan o'rganilgan. Natijalarga ko'ra, o'qituvchining roli, o'quv dasturining mazmuni va talabaning mustaqil faoliyati raqamli kompetensiyaning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi[5]. Bu natija turizm talabasining raqamli tayyorgarligini alohida informatik fan yoki qisqa trening doirasida emas, butun kasbiy tayyorgarlik tizimiga singdirish zarurligini ko'rsatadi.

S. Kumar va hammualliflarning turizm talabalari orasida olib borgan zamonaviy tadqiqotida ham o'qituvchi faoliyati, o'quv dasturi va talabalar mustaqilligi turli raqamli kompetensiyalarga turlicha ta'sir qilishi aniqlangan [6]. Bu esa raqamli kompetensiya o'z-o'zidan shakllanmasligini, uning rivoji maqsadli pedagogik tashkil etishni talab qilishini yana bir bor tasdiqlaydi.

Dual ta'limning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o'rni. Dual ta'limning asosiy ustunligi talabaning kasbni faqat darslik yoki ma'ruza orqali emas, bevosita ish faoliyatida o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishidir. Auditoriyada o'rganilgan bilim ishlab chiqarish muhitida tekshiriladi, nazariy tushuncha real vaziyatda ma'no kasb etadi, talaba o'z imkoniyatlari va kamchiliklarini aniqroq anglaydi.

Xalqaro Mehnat Tashkilotining 2023-yilda qabul qilingan Sifatli shogirdlik bo'yicha 208-son tavsiyasida ham ish joyidagi ta'lim bilan undan tashqaridagi tizimli ta'limning birlashtirilishi kasbiy kompetensiyalarni egallashning muhim sharti sifatida ko'rsatiladi [7]. Tavsiyada ta'lim oluvchi, ta'lim beruvchi va ish beruvchi tomonlarning vazifalarini aniq belgilash, ta'lim dasturining tizimliliigi va natijalarni baholash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Yevropa Ittifoqining sifatli va samarali **ish joyiga asoslangan kasbiy tayyorgarlik (apprenticeship)** bo'yicha tavsiyasida ta'lim muassasasidagi nazariy tayyorgarlikni

korxonadagi amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, kasbiy va tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish hamda ta’lim bilan mehnat bozori o‘rtasidagi aloqani mustahkamlash muhim shartlar sifatida belgilangan [8].

Turizm yo‘ ta’limida mazkur yondashuv keng imkoniyat yaratadi. Masalan, “Mehmonxona xizmatlarini boshqarish” modulida talaba auditoriyada mehmonni qabul qilish jarayoni, band qilish turlari, mijoz bilan muloqot qoidalari va xizmat standartlarini o‘rganishi mumkin. Lekin aynan shu bilimning haqiqiy kasbiy qiymati talaba mehmonxonada real mijozni kutib olish, bron ma’lumotlarini tekshirish, xizmatni tushuntirish yoki muammoli holatga javob berish jarayonida namoyon bo‘ladi.

Bunday faoliyat davomida talaba faqat vazifani bajarib qolmasligi kerak. Unga vazifa nima uchun aynan shunday bajarilganini tushunish, xatoni aniqlash, mentor fikrini eshitish va o‘z faoliyatini tahlil qilish imkoniyati ham yaratilishi zarur. Ana shundagina ish joyidagi faoliyat oddiy amaliyotdan ta’limiy jarayonga aylanadi.

Raqamli texnologiyalar dual ta’limning metodik bog‘lovchi vositasi sifatida

Turizm ta’limida raqamli texnologiyalarning o‘rni haqida gap ketganda asosiy e’tiborni “qaysi dasturdan foydalanish mumkin?” degan savolga emas, “ushbu texnologiya qaysi kasbiy kompetensiyani qanday rivojlantiradi?” degan savolga qaratish kerak.

A. Huang, E. de la Mora Velasco va A. Haney mehmondo‘stlik va turizm ta’limida qo‘llanilayotgan o‘qitish texnologiyalari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni sistematik tahlil qilib, virtual reallik, simulyatsiyalar, onlayn ta’lim, ijtimoiy media va boshqa texnologiyalarning turli ta’lim imkoniyatlarini ko‘rsatgan. Shu bilan birga, mualliflar texnologiyadan foydalanish pedagogik nazariya va aniq ta’lim maqsadi bilan yetarli darajada bog‘lanmagan hollarga ham e’tibor qaratadilar [9]. Mazkur xulosa muhim: texnologiyaning o‘zi metodika emas; uning pedagogik qiymati qanday maqsadda va qanday tashkil etilgan holda qo‘llanayotganiga bog‘liq.

Dual ta’limda raqamli texnologiyalar, avvalo, oliy ta’lim muassasasidagi nazariy tayyorgarlik bilan turizm korxonasidagi amaliy faoliyatni o‘zaro bog‘lashga xizmat qilishi lozim. Buning uchun LMS platformalari muhim vosita bo‘la oladi. Bitta modul doirasida o‘qituvchi nazariy material, amaliy vazifa, topshiriqni bajarish mezonlari, refleksiya savollari va baholash rubrikasini joylashtirishi mumkin. Talaba esa korxonada bajargan vazifasining natijalarini shu tizimga kiritib boradi.

Masalan, talabaga “Samarqandga kelayotgan ikki nafar ingliz sayyoh uchun uch kunlik individual sayohat dasturi ishlab chiqish” vazifasi berildi, deb tasavvur qilaylik. Avval auditoriyada dasturning tarkibiy qismlari, narx shakllanishi va sayyoh ehtiyojini aniqlash tamoyillari o‘rganiladi. Keyingi bosqichda talaba elektron manbalar orqali transport, mehmonxona, tarixiy obyektlar, ovqatlanish va qo‘shimcha xizmatlar to‘g‘risida ma’lumot

to‘playdi. Shundan keyin real turfirmada mentor bilan maslahatlashib, amalda qo‘llash mumkin bo‘lgan taklif tayyorlaydi. Yakuniy mahsulot LMS yoki elektron portfolioga joylashtiriladi hamda o‘qituvchi va mentor tomonidan baholanadi.

Bu jarayonda raqamli platforma oddiy fayl topshiriladigan joy emas. U universitet, korxona va talabaning faoliyatini bitta metodik jarayonga birlashtiradi.

Elektron portfolio va kasbiy rivojlanishni kuzatish. Kasbiy kompetensiyani baholashda asosiy muammolardan biri shundaki, talabaning haqiqiy kasbiy tayyorgarligini bir martalik test yoki yakuniy imtihon orqali to‘liq aniqlab bo‘lmaydi. Talabaning vaqt davomida qanday rivojlangani, murakkabroq vazifalarni qay darajada bajara boshlagani va o‘z xatolaridan qanday xulosa chiqargani ham muhim.

Elektron portfolio ana shu jarayonni ko‘rsatishga imkon beradi. Unda talabaning sayyohlik marshrutlari, mijozlar uchun tayyorlagan takliflari, videoyozuvlar, amaliy topshiriqlar, mentorning fikrlari, o‘qituvchi tavsiyalari, o‘z-o‘zini tahlil qilish natijalari va boshqa kasbiy dalillar jamlanishi mumkin.

Bunda portfolio oddiy hujjatlar to‘plamiga aylanib qolmasligi kerak. Undagi har bir material muayyan kompetensiya bilan bog‘lanishi lozim. Masalan, sayyoh bilan xorijiy tilda muloqot videosi kommunikativ kompetensiya bilan, ishlab chiqilgan turpaket loyihasi kasbiy va raqamli kompetensiya bilan, muammoli mijoz vaziyatiga yozilgan yechim esa muammoni hal qilish kompetensiyasi bilan bog‘lanishi mumkin.

Shunday yondashuv talabaning rivojlanish dinamikasini ham ko‘rsatadi. Birinchi kursdagi yoki amaliyotning dastlabki bosqichidagi vazifa bilan keyingi davrdagi natijani taqqoslash orqali talabaning o‘sishi aniq ko‘rinadi.

Virtual simulyatsiyalar va kasbiy vaziyatlarni modellashtirish. Turizm faoliyatida talabani oldindan barcha real vaziyatlarga duch keltirishning imkoni yo‘q. Ayrim holatlar kam uchraydi, ayrimlari esa talaba uchun xavfli yoki xizmat sifati nuqtai nazaridan nomaqbul bo‘lishi mumkin. Masalan, mehmonxonada overbooking holati, reysning bekor qilinishi, sayyoh hujjatini yo‘qotishi, sayyohning xizmatdan jiddiy noroziligi yoki favqulodda vaziyat yuzaga kelishi kabi holatlarni mashq qilish zarur, lekin ularni real mijozlar hisobiga “tajriba qilib ko‘rish” mumkin emas.

Bunday holatlarda raqamli simulyatsiyalar va vaziyatli topshiriqlar muhim ahamiyat kasb etadi. Talaba virtual vaziyatda qaror qabul qiladi, bir necha variantni solishtiradi, xatoga yo‘l qo‘yadi va natijani tahlil qiladi. Keyinchalik shunga yaqin real vaziyat bilan uchrashganda unda dastlabki kasbiy tajriba shakllangan bo‘ladi.

Bu jarayonda texnologiyaning murakkabligi ikkinchi darajali masala. Oddiy interaktiv ssenariy ham yaxshi ishlab chiqilgan bo‘lsa, qimmat virtual reallik tizimidan ko‘ra

samaraliroq bo‘lishi mumkin. Muhimi, vaziyat haqiqiy kasbiy muammoni aks ettirishi va talabadan oddiy javobni emas, asoslangan qarorni talab qilishi kerak.

Sun’iy intellekt vositalaridan maqsadli foydalanish. Sun’iy intellektning ta’limga kirib kelishi turizm mutaxassislarini tayyorlash uchun ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Til modellari yordamida turli tipdagi mijozlar bilan dialoglarni modeldashtirish, sayyohlik marshrutning bir necha variantini tuzish, reklama matnlarini solishtirish, mijoz shikoyatiga javob variantlarini ishlab chiqish yoki xorijiy tilda kasbiy muloqotni mashq qilish mumkin.

A. Dalgıç, E. Yaşar va M. Demir tomonidan turizm fakulteti talabalari bilan olib borilgan tadqiqot ChatGPTdan foydalanish, raqamli savodxonlik, individual ta’lim va o‘quv natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatgan. Tadqiqotda raqamli savodxonlik vositachi omil sifatida muhim rol o‘ynashi aniqlangan [10].

Biroq sun’iy intellektidan foydalanishning o‘zi talabaning kompetensiyasini rivojlantiradi, degan xulosaga kelish noto‘g‘ri bo‘ladi. Agar talaba sun’iy intellekt yaratgan javobni tekshirmasdan qabul qilsa, bunday faoliyat mustaqil fikrlashni rivojlantirish o‘rniga tayyor yechimga qaramlikni kuchaytirishi mumkin.

Shuning uchun turizm ta’limida AI vositalaridan foydalanishda topshiriqning o‘zi tahliliy xarakterda bo‘lishi zarur. Masalan, “ChatGPT yordamida Samarqand bo‘yicha sayyohlik marshrut tuzing” degan topshiriqdan ko‘ra, “AI tomonidan taklif etilgan marshrutni real transport vaqti, obyektlarning ish rejimi, sayyoh ning yoshi, byudjeti va madaniy ehtiyojlari nuqtai nazaridan tekshiring, xatolarini aniqlang va takomillashtirilgan variantni asoslang” degan topshiriq kasbiy kompetensiyani ko‘proq rivojlantiradi. Bunday yondashuvda sun’iy intellekt talabaning o‘rniga ishlaydigan vosita emas, uning qarorini sinovdan o‘tkazadigan va tahlil qilishga undaydigan didaktik vositaga aylanadi.

Taklif etilayotgan metodik mexanizm. Yuqoridagi nazariy va amaliy fikrlar asosida dual ta’lim sharoitida bo‘lajak turizm mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish jarayonini quyidagi sakkiz bosqich orqali tashkil etish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

- Diagnostika bosqichi — talabaning boshlang‘ich kasbiy va raqamli tayyorgarligi aniqlanadi. Bu bosqichda bilim testi bilan birga vaziyatli topshiriqlar, suhbat va o‘z-o‘zini baholash usullaridan foydalanish mumkin.
- Nazariy tayyorgarlik bosqichi — talaba korxonada bajaradigan real vazifaning nazariy va kasbiy asoslarini oliy ta’lim muassasasida o‘zlashtiradi.
- Raqamli modeldashtirish bosqichi — real ishga o‘tishdan oldin kasbiy vaziyat raqamli muhitda yoki simulyatsiya orqali mashq qilinadi.
- Real kasbiy faoliyat bosqichi — talaba korxonada ustoz yoki mentor rahbarligida tegishli kasbiy vazifani bajaradi.

- Mentorlik va teskari aloqa bosqichi — korxona mutaxassisi talabanning harakatlarini kuzatib, belgilangan mezonlar asosida tavsiya va izoh beradi.
- Elektron qayd bosqichi — bajarilgan vazifalar, natijalar va tegishli dalillar elektron portfolioga yoki LMS tizimiga joylashtiriladi.
- Refleksiya bosqichi — talaba o‘z faoliyatini tahlil qiladi, muvaffaqiyat va kamchiliklarini aniqlaydi, keyingi faoliyat uchun xulosa chiqaradi.
- Kompleks baholash bosqichi — talabanning natijasi nazariy bilim, real kasbiy faoliyat, raqamli kompetensiya, mentor bahosi va talabanning refleksiyasi asosida kompleks baholanadi.

Mazkur ketma-ketlikning muhim jihati shundaki, unda raqamli faoliyat bilan real kasbiy faoliyat bir-biridan ajratilmagan. Talaba avval raqamli muhitda tayyorlanadi, keyin real vazifani bajaradi, natijani qayd qiladi va yana raqamli muhit orqali o‘z faoliyatini tahlil qiladi. Shu tariqa universitetdagi ta’lim, korxonadagi faoliyat va talabanning mustaqil rivojlanishi o‘zaro bog‘lanadi.

Kasbiy kompetensiyalarni baholash masalasi. Dual ta’lim sharoitida baholashning o‘zi ham an’anaviy yondashuvdan farq qilishi kerak. Agar talabanning kasbiy tayyorgarligi faqat nazariy test natijasi asosida baholansa, real ish jarayonidagi ko‘plab muhim jihatlar e’tibordan chetda qoladi.

Shuning uchun bo‘lajak turizm mutaxassisining kasbiy kompetensiyasini kognitiv, amaliy-faoliyat, kommunikativ, raqamli va refleksiv komponentlar asosida baholash maqsadga muvofiq.

Kognitiv komponent talabanning turizm sohasi bo‘yicha kasbiy bilimlarini ko‘rsatadi. Amaliy-faoliyat komponenti bilimni real vazifada qo‘llash, xizmat jarayonini tashkil etish va vazifani yakuniga yetkaza olishni aks ettiradi. Kommunikativ komponent mijoz, hamkasb va hamkorlar bilan to‘g‘ri muloqot qilish qobiliyatini ko‘rsatadi. Raqamli komponent tegishli texnologiyani maqsadga muvofiq tanlash, axborotni topish va tekshirish, raqamli tizimlardan kasbiy vazifani bajarishda foydalanish bilan bog‘liq. Refleksiv komponent esa talabanning o‘z faoliyatini tahlil qila olishi, xatoni tan olishi va uni tuzatish yo‘lini belgilashi bilan ifodalanadi.

Bunday baholash tizimida faqat o‘qituvchining fikri yetarli emas. Korxona mentori real ish faoliyatini, o‘qituvchi nazariy va metodik tayyorgarlikni, talaba esa o‘z rivojlanishini baholashda ishtirok etishi mumkin. Baholashning bir nechta manbaga tayangan holda tashkil etilishi natijaning obyektivligini oshiradi.

Dual ta’limda “universitet – talaba – turizm korxonasi” hamkorligi. Dual ta’limning muvaffaqiyati texnologiya bilan bir qatorda ta’lim jarayonida ishtirok etadigan tomonlarning vazifalari qanday belgilanganiga ham bog‘liq. Raqamli platforma mavjud bo‘lsa-yu,

o‘qituvchi va korxona mentori o‘rtasida hamkorlik bo‘lmasa, uning imkoniyatlari to‘liq ishlamaydi.

Oliy ta‘lim tashkiloti talabaning nazariy tayyorgarligi, o‘quv natijalari va metodik ta‘minotiga javob beradi. Turizm korxonasi esa real ish muhiti, kasbiy vazifalar va mentorlikni ta‘minlaydi. Talaba bu ikki muhit o‘rtasida passiv ijrochi emas, balki o‘z kasbiy rivojlanishiga mas‘ul faol subyekt bo‘lishi kerak.

Raqamli ta‘lim muhiti mazkur uch tomon o‘rtasidagi aloqani uzluksiz saqlash imkonini beradi. O‘qituvchi korxonadagi amaliyotni masofadan turib kuzatishi, mentor talabaning bajarilgan ishiga izoh qoldirishi, talaba esa o‘z natijalari va refleksiyasini joylashtirib borishi mumkin. Shu sababli mazkur tadqiqot nuqtai nazaridan “oliy ta‘lim tashkiloti – talaba – turizm korxonasi – raqamli muhit” o‘zaro ta‘sirini metodik tizimning markaziy elementi sifatida ko‘rish mumkin.

Muhokama. Dual ta‘lim bilan raqamli texnologiyalarni birlashtirish tashqi ko‘rinishda oddiy yechimdek tuyulishi mumkin. Amalda esa asosiy masala nechta platforma yoki zamonaviy dasturdan foydalanishda emas. Masala talabaning kasbiy tayyorgarligi qanday o‘zgarishida.

Agar talaba universitetda o‘rgangan bilimni korxonadagi vazifa bilan bog‘lay olmasa, dual ta‘limning mazmuni zaiflashadi. Agar raqamli platformaga faqat hisobot yuklash bilan cheklanilsa, raqamli texnologiyaning pedagogik imkoniyati to‘liq ishlatilmaydi. Agar sun‘iy intellekt talabaga tayyor javob berish uchun ishlatilsa, mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish kompetensiyasi kutilgan darajada rivojlanmasligi mumkin.

Demak, texnologiyani joriy etishdan oldin uchta savolga javob berish zarur: talaba qaysi kompetensiyani egallashi kerak; bu kompetensiya qanday kasbiy vaziyatda namoyon bo‘ladi; raqamli vosita mazkur jarayonning aynan qaysi bosqichida yordam beradi?

Masalan, elektron portfolio — talabaning rivojlanish dinamikasini ko‘rsatish uchun, simulyatsiya — kasbiy vaziyatni xavfsiz sharoitda mashq qilish uchun, LMS — universitet va korxona faoliyatini uyg‘unlashtirish uchun, raqamli rubrika — baholash mezonlarini aniq qilish uchun, sun‘iy intellekt esa turli vaziyatlarni yaratish, alternativ yechimlarni solishtirish va individual mashq qilish uchun qo‘llanishi mumkin.

Shu jihatdan qaraganda, raqamli texnologiya dual ta‘limning o‘rnini bosmaydi. U dual ta‘limning nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqligini kuchaytiradi. Tadqiqotda ham aynan shu tamoyil asosiy metodologik pozitsiya sifatida olinishi maqsadga muvofiq.

Xulosa. Turizm sohasidagi raqamli transformatsiya bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashga qo‘yiladigan talablarni sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Zamonaviy turizm mutaxassisi kasbiy bilim bilan bir qatorda real ish vaziyatida mustaqil faoliyat olib borishi, mijozlar bilan

samarali muloqot qilishi, axborotni tahlil qilishi, raqamli vositalardan maqsadga muvofiq foydalanishi va o‘z faoliyatini baholay olishi lozim.

Dual ta’lim bunday kompetensiyalarni rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. Uning asosiy ustunligi talabanning auditoriyada olgan bilimini real ish joyida qo‘llashi, kasbiy faoliyat tajribasini muntazam ravishda orttirishi va korxona mutaxassisidan bevosita teskari aloqa olishi bilan belgilanadi.

Biroq dual ta’limning samaradorligi talabanning universitet va korxonadagi faoliyati o‘zaro qanchalik bog‘langaniga bevosita bog‘liq. Raqamli texnologiyalar aynan mazkur bog‘liqlikni ta’minlash uchun metodik vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. LMS, elektron portfolio, virtual simulyatsiya, raqamli baholash va sun’iy intellekt imkoniyatlarini yagona metodik tizimga birlashtirish talabanning kasbiy rivojlanishini rejalashtirish, kuzatish, tahlil qilish va baholash imkoniyatlarini kengaytiradi.

O‘rganilgan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, turizm talabalarining raqamli kompetensiyasi o‘qituvchi faoliyati, o‘quv dasturi, talabanning mustaqilligi hamda ta’limda qo‘llaniladigan texnologiyalarning metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishi bilan chambarchas bog‘liq. Shuning uchun raqamli texnologiyalarni ta’limga ko‘proq kiritishning o‘zi yetarli emas. Ularning har biri muayyan kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qilishi va real kasbiy faoliyat bilan bog‘lanishi zarur.

Shu asosda bo‘lajak turizm mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun “diagnostika – nazariy tayyorgarlik – raqamli modellash – real kasbiy faoliyat – mentorlik – elektron qayd – refleksiya – kompleks baholash” ketma-ketligiga asoslangan metodik mexanizmni qo‘llash istiqbolli hisoblanadi.

Mazkur mexanizmning keyingi tadqiqot bosqichida pedagogik modelni ishlab chiqish, uning maqsadli, mazmuniy, texnologik va natijaviy komponentlarini aniqlash, turizm mutaxassisining kasbiy kompetensiyalarini baholash mezonlari va indikatorlarini belgilash hamda taklif etilgan metodikaning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali isbotlash mumkin.

Shunday qilib, dual ta’lim va raqamli texnologiyalar integratsiyasi bo‘lajak turizm mutaxassisining nazariy bilimlarini amaliy tajriba bilan birlashtirish, uning kasbiy mustaqilligini oshirish va mehnat bozori talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirish uchun muhim metodik imkoniyat yaratadi. Mazkur yondashuvda texnologiya maqsad emas, balki talabanning real kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladigan vosita sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–637-son, 2020-yil 23-sentabr. 17-modda: Dual ta’lim.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 14-son qarori. – 2025-yil 16-yanvar.
3. Cedefop. Terminology of European Education and Training Policy: A Selection of 130 Key Terms. 2nd ed. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – DOI: 10.2801/15877.
4. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With New Examples of Knowledge, Skills and Attitudes. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. – EUR 31006 EN. – DOI: 10.2760/115376.
5. Arango-Morales A.J., Delgado-Cruz A., Tamayo-Salcedo A.L. Digital Competence of Tourism Students: Explanatory Power of Professional Training // European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education. – 2020. – Vol. 10, No. 1. – P. 310–326. – DOI: 10.3390/ejihpe10010024.
6. Kumar S., Kumar V., Devi N., Bhatt I.K., Nazma. Training for Tomorrow: Enhancing Digital Competences among Tourism Students // Current Issues in Tourism. – Published online: 15 April 2025. – DOI: 10.1080/13683500.2025.2490617.
7. International Labour Organization. Quality Apprenticeships Recommendation, 2023 (No. 208). – Geneva: International Labour Organization, 2023.
8. Council of the European Union. Council Recommendation of 15 March 2018 on a European Framework for Quality and Effective Apprenticeships (2018/C 153/01) // Official Journal of the European Union. – 2018. – C 153. – P. 1–6.
9. Huang A., de la Mora Velasco E., Haney A. Examining Instructional Technologies in Hospitality and Tourism Education: A Systematic Review of Literature // Journal of Hospitality & Tourism Education. – 2024. – Vol. 36, No. 2. – P. 113–131. – DOI: 10.1080/10963758.2022.2109480.
10. Dalgıç A., Yaşar E., Demir M. ChatGPT and Learning Outcomes in Tourism Education: The Role of Digital Literacy and Individualized Learning // Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education. – 2024. – Vol. 34. – Article 100481. – DOI: 10.1016/j.jhlste.2024.100481.